գիծը թող.. և այդպես են հաստատել պատասխան քանանանները.... Բժիշկն էլ թեև գալով ծանոթ էր կամ ծանոթացաւ գիւղացիների խոցերի անհաստատութեան հետ, բայց ինչ կարիք այնչափ խրատներ խրելիք և անհարկաւոր շարիքի տարածութեան շարժը....

Այս է գիւղական ժողովրդի վիճակը, ոչ միայն կիսակոյս գիւղում, այլ և մեր բոլոր գաւառում, որ 50,000-ից աւելի բնակիչ ունի. միայն մի գաւառական բժիշկ ունենալ այդ բոլոր բազմութեան համար, նա էլ տարվոյ կէսը բացակայ է լինում, իսկ այսուհետև գանված ժամանակին էլ մի քանի բնակիչների համար միայն ազատ ժամանակ ունի....

Չէ կարելի չը ցաւել այսպիսի անտէր և թշուառ ժողովրդի վրա.

Անսայրաբերելիք այս տարվոյ մարտ ամսի նեռն, իրանց գաղթած օրից ցայսօր, երբէք չէին տեսած. փոխանակ սովորական բուքերի և ցրտերի ամենազաւրաւոր օրեր էին անում. Անցեալ տարի ցանքերը հացի. մայիս ամսին վիրաւոր, իսկ այժմ մարտի վերջերին գրեթէ ապրաւած է. Աշնանացանը մի թագաւորի բարերարած է.

Հեղինս թատրանակերները պատրաստվում են ասուլիկով գտնվական ասներին մի քանի նոր կատարումներ տալ բարեգործական նպատակով.

* * *

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մայրաքաղաքի լրագիրները լաւ են հաղորդում որ կոմս Լորիս-Մելիքով հրամայական է տալիս նեղքին գաւառների միհիարի պաշտօնից և որ նրա տեղը նշանակելու է կոմս Շուվալով.

Մի տրիբուն խնդրում է մեզ յայտնել, որ նա թարգմանել է ասուածները լեզուով Ներքինցի «Թարա Լուսին» վեպը.

ՊՈՒԹԱՍԻՍԻՆ մեզ հաղորդում են, որ Փարիզի նահանգի մի քանի գիւղերում յայտնվել է մի տեսակ հիւանդութիւն. մարդու կոկորդի վրա ուռույց է յայտնվում և հիւանդը մի քանի տրամ մէջ մեռնում է.

«ՆԱՍԱՐԸ» լրագրի մէջ տպված է Կովկասեան բժշկական վարչութեան կողմից պաշտօնական Ներքուն «Մշակի» մէջ հաղորդված այն լուրը, որ Ղարսի նահանգում մի վարակիչ հիւանդութիւն է յայտնվել. Պաշտօնական հերքման մէջ ասված է որ «Մշակից» տարաստված լուրը կարդալուց յետոյ, բժշկական վարչութիւնը հնարել է Ղարսի նահանգապետին և պատասխան է ստացել նահանգապետից որ Ղարսի նահանգում այդ տեսակ հիւանդութիւն չը կայ.

Կիրակի տրվոյ «ՆԱՍԱՐԸ» լրագրի հանդէսները փոխանակ 5 կոպէկի 10 կոպէկով էին ծախվում, որովհետև հանդէսի հետ աւելացած կար թարգմանների վրա գաւառաւոր մասին. Բայց մի և նոյն ժամանակ նոյն համարը «ՆԱՍԱՐԸ» լրագրի թերթերի բաժանորդներից չատ չատերը բողոքվեցին չը ստացան. Մենք խմբագրութիւնը չենք կարող չը մեղադրել անուղղութեան մէջ, որ նա այնպիսի ցրվողներ է պատուում, որոնք երբի աւելի լաւ են համարում իրանց օգտին ծախել հետաքրքիր հանդէսները, քան թէ հաղորդել նոյն հանդէսները բաժանորդներին. նախ մենք կարծեցինք որ պատահանաբար մեզ չը բերեցին հանդէսը, բայց հարցնելով մի քանի մասնաւոր ծանոթ անձանց, մի երկու ընթերցողներին, փիրանցներին և այլն, խնդրանք որ նրանք էլ չը ստացան այդ հանդէսը.

Ցօղէր Ճանապարհորդել է երկու ամիս սրից քիչ աւելի։ Յուլիսի 14-ին, նա Ս. Գալոսից շրջանաւով ուղևորվեց գէպի Լամանշ, որանից անցնելով Ամստրդամով, Ալքմարով, Լեյդենով, Դելֆտով, Ռոտերդամով և Հաղերդամով, գնաց գէպի Հարլեմ, յետոյ ուղևորվեց գէպի Հիւսիս Ամոց, այդտեղից էլ անցաւ գէպի վանի լիճը, շրջվելով Բարամ գէպից գէպի Էրդրում և Բայբուրդի միջով անցնելով՝ հասաւ Տրապիզոն, որանից, սեպտեմբերի 27-ին վերադարձաւ Ս. Գալոս։ Ցօղէրի գրքից երևում է, որ մի այդպիսի ճանապարհորդութիւն առանձին դժուարութիւններ և վտանգներ չէ ներկայացնում, թեկուզ միջանկեալ հրդեհաւոր Լամանշում սարսափելի գոյներով էր նկարագրում ճանապարհորդի դրութիւնը Ալսիական թերզիայում։ Ցօղէր և իր ուղեկիցը, շնորհիւ իրանց արտաքին գործերի մինիստրութեան օգնութեան, ձեռք բերեցին աւելի ամուր ֆիրմանը, որի գրութեամբ նրանք իրաւունք ունէին պահանջել գիւղացիներից պահապաններ և կարգ էին յայտ անենալ տեղական իշխանութիւնների առանձին ուշադրութեան վրա։ Բայց հիւպատոսը և ուրիշ պատասխանատու անձինք Լամանշում հաստատում էին նրանց, որ իրանց ապահովութեան համար հարկաւոր կը լինեն միանալ մեկ բարձրաստիճան հետ, թէ չէ ճանապարհորդները անպատմելի քիրդերի և չէրքեզների ձեռքը կընկնեն։ Բացի գրածից Ցօղէրին ասում էին. «Դուք տարված կը լինեք այստեղ ուելի քիչ ուսել, քան թէ Եւրոպական Թիւրքիայում, բայց ձեզ աւելի կաւանեն։» Նախազգուշութեան առաջին մասը անհիմն գտաւ նա, իսկ երկրորդ մասը կատարելապէս արդարացաւ։

Ցօղէր ամբողջ ճանապարհորդութիւնը ձիով կատարեց։ Նրա ուղեկիցները բազմաթիւ էին, բայց, այնու ամենայնիւ, նա ոչ մեկ յարձակումների չենթարկվեցաւ։ Մեկ ամերիկացի արդարացի կերպով ասաց նրան. «Ձեզ ձեր գլխարկների գոյնը կը պաշտպանի»։ Հասկանալի է, որ ազգարնակութեան անհանգիստ դաւը խարշում է Եւրոպական շրջիկ անեցող մարդկերանց հետ որ և իցէ գործ ունենալուց։

Ցօղէր իգաւոր էր յաւագրվում մի որ և է բարի բան տեսնել Ասիական Թիւրքիայում։ Ամրողջ երկիրը նոյն տխուր դրութիւնն մէջն է, ինչ որ էր պատերազմից առաջ, իսկ շատ բան այնտեղ աւելի ևս վատթել է։ Քանապարհները վատաբերապէս անխարդ են, նամակները լաւ ճանապարհները չենն պահպանվում և այնպիսի դրութիւնն մէջ են գտնվում, որ ոչ մի տեսակ կապ չէ կարող նրանց գրույցով անցկենալ, և ձիով անգամ շատ ճանապարհներով վտանգաւոր է անցնել։ Երկիրը չատ պտղաւոր է, և մի ուրիշ կատարելութիւն իշխանութիւնն տակ ազգարնակութիւնը ոչ ազգաւորութիւն և ոչ ֆարիք կը զգար, որովհետև առաջին հարկաւորութիւնն միջերդները խանդ չենն։ Ցօղէր ասում գժուարութիւն ասանում էր բոլորը, թէ որ իրան հարցաւորվում էր— վաճիկ, հայ, ձու և կարիք գիւղերում, իսկ միւսներում քանդ գաղաքներում Միայն բանդարկիները, պաստիները և գիրեն գժուարութիւնամբ էին ձեռք բերվում։ Բայց ճանապարհորդները միշտ իրանց միջոցներով չէին ապրում, նրանց յաճախ յաժարութիւնամբ հիւրասիրում էին տեղական բնակիչները։ Հարաւում հայերը և ամերիկեանների միսիոնարները ուրախութիւնամբ հրաւիրում էին նրանց, որովհետև եւրոպացու այցելութիւնը նրանց համար մեկ հազուագիւտ և բարեկամական գեպք էր որ և իցէ նորութիւն իմանալու։ Միշտնք ի գեպս, որ ամերիկեանների միսիոնարները Ցօղէրի բանիկներն էին։ Ցօղէր Ս. Գալոս հասնելով, մոցրեց փոքր մեկ յայտնի գուսան ամերիկեանների միսիոնի ցեղատարեան հիմնարկութիւնամբ կամ «Մասաչուսետսի ասան» մէջ և ասացաւ քարտուղարից, միսոնար Բալասինից, այդ գուսանի մեկ շրջաբերական, ուղղված գանազան միսիոնարներին, որոնք ճանապարհորդներին ասելու էին փոքր կարգ հարմար։

Ազգարնակութիւնամբ հաստատեցեալ և քաղաքական գրութիւնամբ վերաբերութիւնամբ Ցօղէր հաղորդում է, որ 1871 թ. Ասիական Թիւրքիայում թագաւորող սարսափելի ֆամինը ամենայն ոչ գարձրեց, ազգաբնակութիւնը անհրաժեշտ թշուառութիւններ հասցրեց։ Այս հեռանց ասաց պատերազմը Թիւրքիայի հետ. բոլոր երկասարդ մարդիկը զինուոր մտան, և դրանցից հանարեա տասից միայն մեկը վերադարձաւ միայն Ամստրայի Սանջակից պատերազմ գնացին 15,000 մարդիկ և վերադարձան 1,500 միայն։ Եւ ամեն տեղ այդպես էր։ Ազգաբնակները ներգործութիւն ունեցան երկրագործութիւնամբ վրա, և քիչ ցան և կարիքներ չը պատճառեցին բազմաթիւ ընտանիքներին։ Բացի գրածից, շատ նահանգներ, պատերազմի ժամանակ, սարսափելի ուսերների ենթարկեցան թիւրքերի, մանաւանդ չերքեզների և քիւրդերի կողմից։

Ամեն տեղ Ցօղէր և նրա ուղեկիցը գտան գանգատներ էին լսում կառավարութիւնամբ վրա։ Թիւրքերը, հայերը, ամերիկացիները և գերմանացիները—բոլորը, միաձայն, գանգատվում էին հարկերի ծանրութիւնամբ և փաշաների անիծանն հարկահանութիւնամբ դէմ։ Հաղորդակցութիւնամբ նշանաւոր ճանապարհների վրա փոստային հիմնարկութիւններ չը կան և նամակները պատահական անցորդներին են յանձնվում։ Մի քանի նահանգներում հեռագրական գիծեր են անցկացրած, բայց հեռագիրները ընված են մեծամամ այնպիսի երկար ժամանակ և այնպիսի սխալներով են հաղորդվում, որ հեռագրից օգուտ քաղելը բոլորովին անհնարաւոր է։ Արդարադատութիւն ամենեին գոյութիւն չունի Թիւրքիայում։ այն, ինչ որ գոյություն է անունվում, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ կաշառքների մի սիստեմ, որանց գրքամանները սարսափելի գումարներ պէտք է վճարեն, եթէ ցանկանում են իրանց իրաւունքների տեր դառնալ։ Բացի գրածից հայերը դատ գանգատվում էին քիւրդերի յարձակումներ գլխ, որոնք կոտորվում, սպրում և սպանում են, և թիւրքաց գիւղերների դէմ, որոնց ուղարկում են քիւրդերին գողելու համար և որոնք փոխանակ այդ փայլեներին գողելու, գեռ նրանց կանանց էլ բռնաբարում են։ Ա յն ինչ ձեռը, այդ մի և նոյն քիւրդերը, կառավարութիւնան հրամանով, ուղարկան են գանում հայոց գիւղերում, որոնց թէ իրանք և թէ իրանց անասունները ամեն պիտոյքները ստանում են քրիստոնեաներից ձրի։ Ցօղէրին հաստատում էին, որ բոլոր ազգարնակութիւնը ստում է կառավարութիւնամբ. բոլոր բնակիչները, ի բաց չառնելով և թիւրքերին, պատրաստ են մեծ ուրախութիւնամբ ազատել ամեն մի եւրոպական կառավարութիւնան, որը նրանց պաշտպան կը հանդիսանայ։ Անգլիական փոխ-հիւպատոսներին նշանակելը մեծ ուրախութիւն պատճառեց ամենքին։ այդ բանը մեծ յոյսեր ծնեցրեց, մինչև չը պարզվեցաւ, որ հիւպատոսները ոչինչ իրաւունքներ չունեն թիւրքիայի ներքին գործերի մէջ խառնվելու։ Ցօղէրին ասում էին, որ ազգարնակութիւնը ուրախութիւնամբ Անգլիայի կը հպատակվեր, իսկ եթէ այդ անիարելի է անել, ուրախութիւնամբ կընդունեն ռուսներին։ Ազգարնակութիւնը մեծ հանդիսութիւնամբ է վերաբերվում գէպի ռուսները և Ցօղէր բացատրում է այդ նրանով, որ ռուսները լաւ էին վարվում թիւրքաց գերիների հետ։ Վերադարձած թիւրքերը ասում էին. «ռուսները մեզ լաւ էին կերակրում և լաւ շատեր ու հագուստներ էին տալիս մեզ, նրանք են հէնց մեզ հարգաւոր, որ կառավարեն մեզ։» Այս բոլորը հեղինակի կարծիքով, ապացուցանում է, որ Ասիական Թիւրքիայի ազգարնակութիւնան գրաված բարձրագոյն անկարելի է յուսանել։

Ցօղէրի գիրքը պարունակում է նոյնպէս պատմական և հնագիտական շատ հետաքրքիր անցկացութիւններ Փոքր-Ասիայի և Հայաստանի մասին, վանքերի, հին յիշատակարանների նկարագրութիւններ և այլն։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Լրագիրները հաղորդում են, որ իբր թէ Թիւրքիան հանձնարարել է գիրկ Ցանանանին թէ-ալիա նանանը, այն պայմանով, որ այդ նանանը նա նախ կը յանձնի եւրոպական մեծ պետութիւններից մեկին և ապա այդ պետութիւնը իր կողմից կը յանձնի Ցանանանին։

—«National Zeitg.» լրագիրը հաղորդում է որ մայիսի վերջերում սպասում են Բերլինի մէջ աւստրոյ կայսրի գալուն։

—Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգներում լինում են սոցիալիստների միութիւններ։ Նրանցում մի մեծ միութիւնի կայացաւ նախ-իրիկուն։ Բոլոր այդ միութիւնների վրա սոցիալիստները յայտնում են թէ ազգերը պէտք է ազատվեն իրանց թագաւորներից.

—Բերլինից հաղորդում են «Presse» լրագրին որ Ցանանանի և Գերմանիայի մէջ գաղտնագրութիւն է կապված և որ երբէք կայսրների մէջ նորից գաղտնագրութեան կապերը չատ հաստատուն է։ Այդ մասին յարաբերութիւնները Բերլինի, Ս. Պետերբուրգի և Վիենայի մէջ անընդհատ են։

—«Wiener Tagblatt» հաղորդում էր նորերում թէ Աւստրո-Ունգարիան հանձնարարվեց ստանել Ցանանանին քաղաքական յանձնարարներին կապակցութեան գործի մէջ և որ մինչև անգամ այդ պատութիւնը թոյլ տուեց Ցանանանին մասնակցել իր քաղաքական պարտիայի ազդեցութեան Աւստրո-Ունգարիայի գլխաւոր քաղաքներում։ Այժմ «Pester Lloyd» լրագիրը հերքում է այդ լուրը, ասելով որ ոչ Ցանանանն է այդ տեսակ առաջարկութիւն արել, ոչ էլ Աւստրիայի կողմից այդ մասին համաձայնութիւն է եղել.

—Ունգարական «Pester Lloyd» լրագիրը հաստատում է որ Աւստրո-Ունգարիան կը մերժի Ցանանանի կամ Գերմանիայի առաջարկութիւնը ապատանի իրաւունքը ամենամափափելու համար։ «Եթէ մինչև անգամ կարելի լիներ ընդունել վիճակորաի առաջարկութիւնը քաղաքական յանձնարարների ապատանի իրաւունքը ամենամափափելու մասին, սակայն է ունգարական թերթը. Դրա ընդունելը ուրիշ բան չէր լինի, եթէ ոչ Ցանանանին ցոյց տուած ծառայութիւն, այնպիսի պետութիւնան, ուրախացնում է «Pester Lloyd», որի հետ համերաշխութիւնը նորատար է միմիայն անասնական իշխանութիւնան և բռնութիւնան հարցերի մէջ։»

—Ֆ. Պոլսի «Հերմակի Հարսանիս» լրագիրը ասում է. «Դը թվի թէ գարունը մասնաւորապէս համար Գարանասանի քրիստոնեները գարձեալ կը խլրտին։ Թէև մեզ չը փերթերիր առաջին առնալ այդ ապատատութիւնան, որ ապագային մէջ կընայ քաղաքական կընդնալ պատճառ լինել, սակայն մեր պարտքն է արդեն մեր քրիստոնեին, որ Գարանասանի քրիստոնեաց հետ միանալով գործը չը մեծցնեն։ Մանաւանդ թէ ասում ու իրանց գիտութիւնն յանձնել կարելիանին, և առանց լրագրիչ ժողովրդը քրիստոնեին բոլորովին գրանցնելու համար ասում վիճակին ու պատմութիւնան վրա այլ բան այլոց հրատարակութիւններ կանեն։ Իսկ ասում հանդիսութիւնն հայոց վրա ասելի խոսութիւնները չը բանեցնելով, կարելիանի առ ինչն ձգել գնում, և հաշտ ասում կը նայի ուսման և արհեստաց ու փոխառանութիւնան մէջ նոցա յառաջդիմութիւններում։ Հայք ոչ, անհնարելով որ իրենց մէջ Լորիս-Մելիքովի պէս մարդիկ կեղծեն, կը խորհին Աւստրոյ քաղաքականութիւնը.»

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

ԼՈՆԴՈՆ, 6 ապրիլի։ Մերիցից հաղորդում են, որ թիւրքերի 200 առաջնորդներ երեկ խորհուրդ են ունեցել։ Վճռված է՝ չը յարձակվել Գարանասանի և Աւստրիայի վրա և թշնամանան գործողութիւններից հեռու մնալ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 3 ապրիլի։ Գեսանան բանկի 5% առանձին առաջին շրջանի արժէ 97 ր., երկրորդ 94 ր., երրորդ 94 ր. 50 կ., չորրորդ 93 ր. 75 կ., հինգերորդ 5% առաջին փոխառութիւնան առանձին արժէ 223 ր. 50 կ., երկրորդ 216 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութիւնան առանձին արժէ 92 ր. 75 կ., երկրորդ 92 ր. 75 կ., երրորդ 93 ր., ոսկի 7 ր. 84 կ.։ Ռուսաց 1 բուրլ Լոնդոնի վրա արժէ 24.69 պենս, առուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 211 մարկ 10 պֆ., Փարիզի վրա 261 ֆրանկ 10 սանտիմ։ Բարձի արտանցութիւնը ամուր է։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՍԵՐՈՒՆԻ